

**АНАЛИЗ НА ДОХОДИТЕ И РАЗХОДИТЕ НА ДОМАКИНСТВОТА В
БЪЛГАРИЯ (2012-2021)**

Христина Хинева

Катедра „Икономика“

Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“

e-mail: hristina_hineva@abv.bg

***Резюме:** В настоящия доклад се разглеждат доходите и разходите на домакинските бюджети в България за периода 2012-2021 г. Целта на доклада е да покаже тенденциите на развитие на доходите и разходите на домакинските бюджети.*

***Ключови думи:** бюджет, доход, разход, домакинство, работна заплата, пенсии.*

**ANALYSIS OF HOUSEHOLD INCOME AND EXPENSES IN BULGARIA
(2012-2021).**

Hristina Hineva

Department of Economics

Varna Free University "Chernorizets Hrabar"

e-mail: hristina_hineva@abv.bg

***Summary:** This report examines the income and expenses of household budgets in Bulgaria for the period 2012-2021. The purpose of the report is to show different trends in the development of income and expenses of household budgets.*

***Keywords:** budget, income, expenditure, household, salary, pensions.*

I. ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременните икономики една от важните икономически задачи, които си поставя правителство е подобряване жизненото равнище на домакинствата в страната. Жизненото равнище е пряко свързано с доходите и разходите на домакинствата, които формират домакинския бюджет. Изучаването на измененията, които настъпват в доходите и разходите в бюджета на домакинствата ни позволяват да направим изводи и да формираме препоръки към икономическата политика.

II. ОСНОВНА ЧАСТ

Домакинствата са важен сектор в националната икономика, защото икономиката на домакинствата оказва съществено влияние по отношение на търсенето и предлагането на стоки и услуги. От една страна, домакинствата са участници в съвкупното търсене, а от друга - създатели на brutния национален продукт (Богданов 2015). Поради това статистиката на всяка страна трябва да изучава: доходите, разходите и жизненото равнище на домакинствата. Изучаването на тези показатели става посредством статистиката на домакинските бюджети.

В България изучаването на домакинските бюджети има 97 годишна история. Годишите, през които статистиката е провеждала изследванията на домакинските бюджети (от 1925 г. до наши дни), условно могат да се разделят на три периода: от 1925 до 1944 г.; след Втората световна война от 1951 до 1989 г. и след промените през 1989 г. до наши дни. Това обособяване е свързано преди всичко с политическите и икономическите промени в обществото, които рефлектират осезателно върху живота на обикновените домакинства (Богданов 2015).

Бюджетът е основен инструмент за управление и контрол на финансите на икономическите агенти. Бюджетирането е важна част от

финансовото управление на държавата, фирмите и домакинствата. През последните години с популяризирането на финансовата грамотност, бюджетът и бюджетирането стават все по-популярна и интересна материя за домакинствата. Към 2017 г. обаче едва 60% от хората у нас, които определят финансовата си грамотност като „висока”, използват този ключов инструмент на планирането, за да управляват финансите на домакинствата си. Ето защо държавата, неправителственият и частният сектор полагат все повече усилия за повишаване на финансовата грамотност на населението и за разширяване на приложението на бюджета (Бобева 2018: 27).

Домакинските бюджети можем да характеризираме като основен финансов план на домакинствата. Той е форма на образуване и изразходване на паричните доходи и разходи през годината (Къновски 2010: 309).

Домакинският бюджет позволява анализ на доходите и разходите и проследяване на тяхната динамика. Резултатът от това е:

- по-ефективно използване на доходите;
- анализ на разходите и определяне на лимити на определени разходи;
- формиране на спестявания (Къновски 2013: 90).

Доходът на домакинствата се подразделя на: общ доход и паричен доход, номинален и реален доход, активни доходи и пасивни доходи, облагаеми доходи и необлагаеми доходи. (Къновски 2013: 211).

Общият доход средно на домакинство в България нараства в номинално изражение. Към 2012 г. той е 10 244 лв. През 2021 г. общият доход стига до 16 115 лв. Увеличението е с 57,31%. Общият доход средно на едно лице е 4 327 лв. към 2012 г. През 2021 г. общият доход средно на едно лице нараства до 7 705 лв. Увеличението е с 78,07%. На база на данните от НСИ можем да обобщим, че се наблюдава тенденция на увеличаване на номиналните доходи на домакинствата. Те се увеличават за домакинство

средногеометрично за периода 2012-2021 г. с 4,63% на година и с 5,94% средногеометрично на година на едно лице.

Основният източник на доходи за домакинствата в България е работната заплата. Нейният дял в домакинските бюджети се увеличава за периода на анализа. Относителното увеличение на работната заплата за периода 2012-2021 г. е с 4,1 процентни пункта. Номиналното нарастване е значително. Средно на домакинство за периода 2012-2021 г. е с 3760 лв. или с 69,64 %. Най-голямо нарастване на работната заплата средно за домакинство се наблюдава през 2021 г. спрямо 2020 г., като увеличението е с 698 лв. Най-малкото увеличение на работната заплата средно за домакинство е през 2016 г. спрямо 2015 г., като увеличението е с 38 лв.

Вторият по значение източник на доходи за домакинствата са пенсиите. Делът на доходите от пенсии в домакинските бюджети се увеличава. Относителното увеличение на доходите от пенсии за периода 2012-2021 г. е с 3,7 процентни пункта. Средно на домакинство за периода 2012-2021 г. доходите от пенсии нарастват с 2104 лв. или с 77,07 %. Най-голямо нарастване на доходите от пенсии за домакинство се наблюдава през 2021 г. спрямо 2020 г., като увеличението е с 486 лв. Най-малкото увеличение на работната заплата средно за домакинство е през 2017 г. спрямо 2016 г., като увеличението е с 42 лв.

На трето място по значение за домакинските бюджети са доходите от самостоятелна заетост. Техният дял намалява от 7,6 до 5,2 процентни пункта за периода 2012-2021 г.

На четвърто място по значение са „Други приходи”. В това бюджетно перо влизат, изтеглени спестявания, заеми и кредити. Делът на тези приходи в домакинските бюджети намалява от 4 до 3,3 процентни пункта.

На пето място по значение са доходи извън работна заплата. Наблюдава се значително намаление на дела на това бюджетно перо за периода 2012-2021 г. Делът на тези доходи намалява от 2,5 до 0,6 процентни пункта.

На шесто място са доходи от други обезщетения и помощи. . Наблюдава се слабо намаление на тези доходи за периода 2012-2021 г. Делът им намалява от 1,9 до 1,2 процентни пункта.

На седмо място са регулярни трансфери от други домакинства. Наблюдава се тенденция на намаление на регулярните трансфери от други домакинства за периода 2012-2021 г. Делът намалява от 1,4 до 0,9 процентни пункта.

Доходите от собственост, обезщетения за безработни, семейни надбавки за деца и приходи от продажби имат незначителен дял в домакинските бюджети. Към 2012 г. всеки един от тези източници на доходи е имал дял под 1 процентен пункт. Към 2021 г. се наблюдава тенденция за намаляване делът на доходите от тези източници в домакинските бюджети.

Общ разход на домакинствата

Общите разходи можем да разделим на следните групи:

- потребителски общ разход;
- данъци;
- социални осигуровки;
- регулярни трансфери към други домакинства;
- други разходи;
- влог;
- изплатен дълг и даден заем.

Общият разход средно на домакинство в България нараства в номинално изражение. Към 2012 г. той е 9607 лв., като през 2021 г. достига

до 14 729 лв. Увеличението е с 53,32%. Общият разход средно на едно лице е 4 058 лв. към 2012 г. През 2021 г. общият разход средно на едно лице нараства до 7042 лв. Увеличението е с 73,53%. На база на тези данни можем да обобщим, че се наблюдава тенденция на увеличаване на номиналните разходи на домакинствата. Те се увеличават за домакинство средногеометрично за периода 2012-2021 г. с 4, 37% на година и с 5, 67% средногеометрично на година на едно лице.

Всяко домакинство има необходими разходи, които се извършват задължително, за да се гарантира неговото съществуване. Сред най-важните разходи са разходите за храна и здравеопазване.

Делът на разходите за храна в домакинските бюджети към 2012 г. е 39,96 %, като се наблюдава тенденция на намаление и към 2021 г. той е 35,54%, или намалението е с 4,42 процентни пункта. Разходите за храна на българските домакинства показват високи стойности. Те са значително по-високи от разходите за храна на домакинствата в ЕС. Основните причини за високия дял на разходите за храна в България са:

- ниското ниво на доходи спрямо средните в ЕС;
- липсата на диференцирана ставка на ДДС в България за храните.

Разходите за здравеопазване проявяват тенденция на нарастване през анализирания период. Нарастването е в номинално изражение и като дял в разходите на домакинските бюджети. Към 2012 г. разходите за здравеопазване средно на домакинство възлизат на 501 лв. и нарастват до 924 лв. към 2021 г. Увеличението е с 423 лв. или с 84,43%. Делът на разходите за здравеопазване в домакинските бюджети, средно за домакинство се увеличава за периода на анализа от 6,24% до 7,63%.

Средно на лице разходите за здравеопазване се увеличават значително. През 2012 г. те възлизат на 212 лв., а през 2021 г. на 442 лв.

Увеличението е с 230 лв. или с 108,49%. Увеличението на разходите за здравеопазване се понася тежко от възрастните хора, за много от които пенсията е единствен източник на доход. Пенсиите в България заместват около 60% дохода на лицата преди пенсиониране, като за страните от Западна Европа този процент на заместване е 80%.

Значително увеличение се наблюдава при разходите за жилища, вода, електроенергия и горива, както и разходите за жилищно обзавеждане и поддържане на дома. Увеличението при разходите за жилища, вода, електроенергия и горива е с 567 лв. средно за домакинство или с 38,55%.

Голямо относително нарастване с 125 % се наблюдава при разходите за жилищно обзавеждане и поддържане на дома. В номинално изражение те нарастват средно за домакинство от 309 лв. до 696 лв. или увеличението е с 387 лв. за анализирания период.

Относително нарастване от 42,79% се наблюдава при разходите за алкохолни напитки и тютюневи изделия. В абсолютен размер тези разходи нарастват с 181 лв. средно на домакинство. Една от причините за нарастване на разходите за алкохол и тютюневи изделия е увеличаването на акциза върху тези стоки.

Разходите за облекло и обувки нарастват от 306 лв. до 536 лв. Увеличението номинално е с 230 лв., или с 75,16 %. Тези разходи незначително увеличават своя дял в домакинските бюджети с около 1 процентен пункт.

Разходите за транспорт и съобщения нарастват за периода 2012-2021 г. Увеличението на тези два вида разходи е общо с 732 лв. средно на домакинство. С по-голямо нарастване са разходите за транспорт. Те се увеличават с 64,23% спрямо базисния период. Разходите за съобщения се увеличават с 56,03% спрямо базисния период.

Друга важна група разходи, са разходите за свободно време, културен отдых и образование. Тази група разходи има малък дял в домакинските бюджети. Тези разходи се увеличават от 396 лв. към 2012 г. до 653 лв. към 2021 г. Увеличението е с 257 лв. Интересна особеност при тези разходи, е че те нарастват от началото на анализирания период до края на 2019 г, когато достигат 702 лв. средно на домакинство. В резултат на пандемията предизвикана от Covid-19, разходите за свободно време културен отдых и образование рязко намаляват с около 160 лв. средно на домакинство, за 2020 г. спрямо 2019 г. През 2021 година тези разходи отново се увеличават, като достигат 653 лв. средно на домакинство към края на 2021 г.

Разходите за разнообразни стоки и услуги се увеличават през периода 2012-а- 2021 година. Увеличението е с 304 лв. средно на домакинство или с 80,40 % спрямо базисната година.

Други важни групи разходи са разходите за данъци и за социални осигуровки. Тези разходи отразяват задълженията на домакинствата към фиска. С увеличаването на доходите на домакинствата в България от работна заплата, може ли да очакваме, че разходите за данъци и социални осигуровки ще се увеличават. Минималната работна заплата нараства от 270 лв. към 01.01. 2012 г до 650 лв към 31.12.2021 г. Разходите за данъци средно на домакинство се увеличават от 474 лв. до 825 лв. Увеличението е с 351 лв. или с 74,05%.

Разходите за социални осигуровки средно на домакинство почти се удвояват за анализирания период. Те се увеличават от 586 лв. през 2012 г. и достига до 1113 лв. 2021 г. Увеличението е с 527 лв., или с 89,93%.

Групата разходи с най-незначително изменение за периода 2012 - 2021 г. са регулярни трансфери към други домакинства. Изменението на тези разходи за анализирания период е пренебрежимо малко. В номинална

стойност то е 2 лв. Наблюдава се намаление на тези разходи през 2020 г. спрямо 2019 г, като това намаление е с 14,29%. За периода 2020 - 2021 отново се наблюдава увеличение на тези разходи.

Други разходи са група разходи в която се отчитат разнообразни разходи, за придобиване на стоки и услуги, които са направили домакинствата. Разходите в тази група се увеличават от 386 лв. през 2012 г. до 551 лв през 2021 г. Увеличението на тази група разходи в абсолютна сума е с 165 лв. средно на домакинство.

Друго бюджетно перо, което се отчита в разходната част на домакинските бюджети е влог. За периода на анализа влоговете на домакинствата значително се увеличават. В абсолютна стойност те имат най-голямо от всички останали разходи. Средно на домакинство влоговете се увеличават от 154 лв. през 2012 г. до 1116 лв. Увеличението в абсолютна сума е с 962 лв. Относителното увеличение е с 624,68%.

На последна позиция в домакинските бюджети НСИ отчита изплатеният дълг и даден заем. Погасяването на дълговете е свързано с ежемесечни разходи на домакинствата. Разходи за обслужване на дълга за домакинствата в определени периоди могат да бъдат значителни. За анализирания период разходите на домакинствата за изплащането на дълга намаляват от 404 лв. средно за домакинство през 2012 г. до 296 лв. към 2021 г. Намалението е с 108 лв. или с 26,73%.

III. Заключение

От направения анализ на доходите и разходите на домакинствата в България, за периода 2012-2021 г., можем да направим следните изводи:

- най-важните източници на доходи за домакинствата в България са работната заплата и пенсиите;

- доходите от работна заплата в България нарастват за периода 2012-2021 г., като средно на домакинство тя нараства с 3760 лв. или с 69,64 %;

- доходите от пенсии за изследвания период се увеличават, като средно на домакинство нарастват с 2104 лв. или с 77,07 %.

- най-важните разходи за домакинствата са разходите за храна и разходите за здравеопазване.

- разходите за храна на българските домакинства показват тенденция на намаление, но стойностите им са по-високи от разходите за храна на домакинствата в останалите страни от ЕС;

- разходите за здравеопазване проявяват тенденция на увеличение, като средно на лице за анализирания период се увеличават с 230 лв. или с 108,49%.

Използвани източници

1. Бобева, Д., 2018. *Лични финанси*. София: JA Bulgaria.
2. Богданов, Б., 2015. Навършиха се 90 години от първото изследване на домакинските бюджети в България. *Статистика*, Issue 3, pp. 1-9.
3. Къновски, Р., 2010. *Последици от финансовата криза върху домакинските бюджети в България*. Варна, Наука и икономика ИУ, pp. 306-315.
4. Къновски, Р., 2013. *Динамика на доходите на домакинствата в България*. Варна, Варненски свободен унив. "Черноризец Храбър", pp. 210-216.
5. Къновски, Р., 2013. *Финансова грамотност на домакинствата в България*. София, УНСС, pp. 89-92.